

Асоціація як форма співробітництва Європейського Союзу з третіми державами

На сучасному етапі міжнародного співробітництва України та Європейського Союзу найбільш актуальним питанням двосторонніх відносин є підписання Угоди про асоціацію – нового базового міжнародного договору, який має замінити чинну Угоду про партнерство і співробітництво 1994 р., розширити та поглибити відносини сторін та наблизити нашу державу до членства в ЄС. У зв'язку з цим вивчення особливостей відносин асоціації як організаційно-правової форми співробітництва Євросоюзу з третіми державами становить значний науковий інтерес.

Передусім зазначимо, що в міжнародному праві термін «асоціація» найчастіше використовується для найменування об'єднань держав, зокрема, з міжнародними організаціями, координаційного характеру, органи яких не мають наднаціональних повноважень. У міжнародно-правовій доктрині поняття «асоціація» розглядається у кількох значеннях: 1) як одна з форм взаємодії міжнародної організації з третіми країнами у випадку, коли організація свідомо створює перешкоди прийому нових членів з огляду на значимість наслідків, які статус члена може мати для діяльності самої організації; як організаційно-правова форма, що використовується з метою встановлення постійного зв'язку з третьою державою, внаслідок якого створюються взаємні права та обов'язки; не маючи статусу члена і перебуваючи поза організацією, відповідна держава співпрацює з нею лише частково; 3) поняття «асоціація» входить до більш широкої категорії «угоди про належність», що охоплює різні форми участі держави в діяльності міжнародної організації, які не передбачають набуття такою державою повноправного членства в останній.

Крім того, у теорії виділяється таке поняття, як «асоційоване членство в міжнародній організації», яке у середині ХХ ст. закріпилося в основному за залежними країнами і територіями, тобто несuverенними суб'єктами. Дотепер такі території також прийнято називати асоційованими (наприклад, заморська територія Франції – Нова Каледонія, асоційовані держави зі США – Острови Мікронезії, Пуерто-Ріко та ін.). На сьогодні статuti лише деяких міжнародних міжурядових організацій спеціально закріплюють статус «асоційованого членства» за суверенними державами (СНД, Рада Європи, ФАО, ЮНЕСКО). Асоційоване членство означає обмежену статutom міжнародної організації або актами її головних органів участь країни або території в її діяльності. Зокрема, країна або територія, яка має статус асоційованого члена, бере участь у роботі органів загального представництва міжнародної організації, проте не може обиратися до її виконавчих органів. Інші обмеження можуть стосуватися ненадання країні або території права голосу при обранні представників держав-

членів до різних органів організації тощо. Отже, йдеться про неповне членство в міжнародній організації.

Водночас установчі договори ЄС взагалі не передбачають статусу «асоційованого члена». У зв'язку з цим варто звернути увагу, що в деяких законодавчих актах України (Стратегії інтеграції України до ЄС 1998 р., Законі України «Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» 2002 р.) некоректно використовується поняття «асоційоване членство в ЄС».

В Європейському Союзі асоціація як організаційно-правова форма взаємовідносин із третіми країнами має свою специфіку і реалізується особливим чином. Поняття «асоціація» не розкривається у проекті вищевказаної Угоди ЄС з Україною, як і з будь-якою іншою державою. Чітка його дефініція також не наводиться в жодному нормативному акті Союзу. Зі змісту установчих договорів ЄС можна зробити висновок, що термін «асоціація» використовується у двох широких значеннях. Так, по-перше, під ним розуміється специфічний правовий зв'язок неєвропейських країн і територій, залежних від окремих держав-членів ЄС (Великої Британії, Данії, Нідерландів, Франції) із Союзом. При цьому міжнародні угоди з такими державами або територіями не укладаються, відповідно вони не приєднуються до установчих договорів ЄС. Правовими засадами відносин Союзу з такими територіями слугують норми ч. IV Договору про функціонування ЄС 1957 р. (далі – ДФЄС) «Асоціація із заморськими країнами та територіями» та правові акти інститутів ЄС, передусім Ради ЄС. Головним завданням цього виду асоціації є підтримка економічного і соціального розвитку цих територій, встановлення тісних економічних зв'язків між ними та Союзом в цілому. Асоціювання слугує насамперед інтересам та процвітання мешканців цих країн та територій для того, щоб привести їх до економічного, соціального та культурного розвитку, якого вони прагнуть (ч. 2 і 3 ст. 198 ДФЄС). По-друге, вказаний термін використовується для позначення правового режиму відносин між ЄС та третіми державами або міжнародними організаціями, що передбачає «взаємні права й обов'язки, спільні дії та особливі процедури», встановлений за ст. 217 ДФЄС на основі міжнародних договорів про асоціацію. У цьому разі йдеться про асоційоване партнерство, яке здійснюється через спеціально створені органи та полягає у запровадженні взаємовигідного посиленого співробітництва сторін у різних галузях предметної компетенції ЄС. До цього типу угод відноситься й проект Угоди про асоціацію з Європейським Союзом.

Найперша угода про асоціацію була укладена Європейським співтовариством вугілля і сталі з Великою Британією 21.12.1954 р., згідно з якою передбачалося встановлення тісних тривалих відносин між сторонами з метою поступового переходу до спільного ринку. У сучасній зовнішньополітичній практиці Європейського Союзу угоди про асоціацію є досить поширеними. На сьогодні ЄС підтримує відносини асоціації з близько 100 державами світу: як з тими, що розвиваються (наприклад, Угода Котону між ЄС і 78 країнами Африки, Карибського і Тихоокеанського басейнів 2000 р.), так і з високорозвиненими країнами (наприклад, галузеві угоди, що встановлюють асоціативні відносини між ЄС і Швейцарією). Крім того, останні

ініціативи ЄС свідчить про те, що «ареал» угод про асоціацію поширюється набагато далі від держав-сусідів та за межі Європи. Крім того, угоди про асоціацію з ЄС можуть бути багатосторонніми та укладатися з міжнародними організаціями. Зокрема, країни Південної та Центральної Америки перебувають у колі інтересів Союзу, причому тут ЄС націлюється вже не на двосторонні, а на міжрегіональні угоди. Так, нині тривають переговори про укладання подібних угод між ЄС та Організацією Південноамериканського спільного ринку (МЕРКОСУР, до якої входять Аргентина, Бразилія, Венесуела, Парагвай, Уругвай), Андського співтовариства (Болівія, Еквадор, Колумбія, Перу) та країнами Центральної Америки (Гватемалою, Гондурасом, Коста-Рікою, Нікарагуа, Панамою, Сальвадором). У цьому контексті необхідно зазначити, що сучасні угоди про асоціацію можуть укладатися як з державами, що розглядають перспективу членства в ЄС, так і державами, які формально не можуть вступити до ЄС (напр., Угода про асоціацію з Чилі 2002 р.).

Угоди про асоціацію можуть укладатися під різними назвами: «Угода про запровадження асоціації» (з Туреччиною 1963 р., Кіпром 1972 р., Чилі 2002 р.); «Європейська угода про запровадження асоціації» (з Естонією, Латвією, Литвою 1995 р.); «Угода про стабілізацію та асоціацію» (з Албанією 2006 р., Чорногорією 2007 р.); «Європейсько-середземноморська угода про запровадження асоціації» (з Тунісом та Ізраїлем 1995 р.). Крім того, в їх назві може бути відсутнім поняття «асоціація»: Угода про запровадження Європейського економічного простору» 1992 р. (з Ісландією, Ліхтенштейном і Норвегією); Угода про економічне партнерство, політичну координацію та співпрацю з Мексикою 1997 р.; Угода про торгівлю, розвиток і співробітництво з Південно-Африканською Республікою 1999 р. Отже, принципове значення у даному разі має не назва, а правова підстава укладання такої угоди (ст. 217 ДФЄС) та її зміст.

Характерними рисами угод про асоціацію є запровадження посиленого співробітництва між сторонами, що передбачає привілейованість відносин з відповідною країною; залучення третьої країни до правової системи ЄС через адаптацію значного кола норм *acquis* Союзу та інституційну структуру, побудовану на паритетних засадах. Головними відмінними рисами угоди про асоціацію з-поміж інших міжнародних договорів Євросоюзу є: 1) запровадження між ЄС та відповідною третьою державою однієї з трьох форм економічної інтеграції (зони вільної торгівлі, митного союзу або спільного ринку); 2) значний ступінь впливу на правопорядок третьої держави через можливість прийняття юридично обов'язкових рішень спільним органом асоціації та запровадження обов'язку у третьої держави узгоджувати своє законодавство та практику його застосування з *acquis* Союзу; 3) наявність умов «еволюційності» та «кондиціональності», спрямованих на поглиблення та розширення відносин асоціації; 4) ускладнена процедура укладання вказаних міжнародних договорів на рівні ЄС; 5) необмеженість дії у часі.

Угоди про асоціацію доцільно класифікувати за метою укладання, оскільки саме вона обумовлює специфіку правової природи вказаного різновиду міжнародних договорів ЄС, визначає сферу застосування угоди та правовий статус сторін: (1) угоди, що укладаються з метою підготовки держави

до набуття членства в ЄС (Угода про стабілізацію та асоціацію з Албанією 2006 р.); (2) угоди, що передбачають інтеграцію до Союзу як альтернативу членства в ньому (Угода про Європейський економічний простір 1992 р. з Ісландією, Норвегією та Ліхтенштейном); (3) угоди, що передбачають посилене співробітництво з неєвропейськими державами, що формально не можуть бути членами ЄС (Угода про асоціацію з Чилі 2002 р.). Угоди про асоціацію, що укладаються з метою вступу до ЄС, на відміну від угод, що не визначають цієї мети, зазвичай регулюють відносини сторін у відносно широких сферах співробітництва, характеризуються більшим ступенем впливу на правопорядок відповідних третіх держав, а також передбачають більш жорсткі зобов'язання щодо адаптації законодавства та практики його застосування з *acquis* Союзу.

Дослідження змісту проекту Угоди про асоціацію з Україною дозволяє дійти висновку про те, що Угода в цілому є типовою серед подібних міжнародних договорів, які уклалися Союзом з державами, для яких членство в ЄС було пріоритетом зовнішньої політики. Водночас вона є першою у новій «хвилі» угод про асоціацію з державами-учасниками Східного партнерства. Угода про асоціацію не встановлює жодних юридичних зобов'язань для сторін щодо набуття членства Україною у Європейському Союзі. У преамбулі Угоди про асоціацію однозначно наголошується, що «ця Угода не визначає наперед і залишає відкритим майбутній розвиток відносин Україна – ЄС».